

Turinys

Įvadas. Likimo apdovanotieji	7
I dalis. Gabumai – dovana ir atsakomybė	13
1 skyrius. Ką reiškia būti gabiam	13
2 skyrius. Kaip atpažinti gabumus	24
3 skyrius. Gabus ar gerai besimokantis?	34
4 skyrius. Mūsų laikų genijai	42
5 skyrius. Gabumai ir galios	52
II dalis. Gabių vaikų įvairovė	61
1 skyrius. Kodėl sunku juos atrasti	61
2 skyrius. Sėkmingai gabumus realizuojantys vaikai	67
3 skyrius. Kūrybingieji maištininkai	74
4 skyrius. Gabumus slepiantys vaikai	83
5 skyrius. Dvejopai išskirtiniai vaikai	89
III dalis. Gabius vaikus auginti nelengva	97
1 skyrius. Penki tėvų tipai	97
2 skyrius. Vaikų gabumai – tėvų sunkumai	106
3 skyrius. Pagalbos reikia net ir savarankiškiems gabiems vaikams	123
4 skyrius. Kad jie nepriklausytų nuo sėkmės	132

5 skyrius. Nepraraskime kūrybingiausiųjų	139
6 skyrius. Kaip padėti slepiantiesiems savo gabumus	152
7 skyrius. Dvejopai išskirtinių vaikų tėvams	158
8 skyrius. Kodėl gabieji nerealizuoja gabumų	167
IV dalis. Gabumai ir talentai	177
1 skyrius. Gabumai – tik potencialas	177
2 skyrius. Asmenybių tipų klasifikacija, arba talentingumo sritys	184
3 skyrius. Ypatingos gabių vaikų savybės, arba gabumų sritys	192
4 skyrius. Vaiko gabumų raida	200
5 skyrius. Geriausias katalizatorius – motyvacija	206
V dalis. Gabumai – raktas į laimę	217
1 skyrius. Gabumai ar gerumas?	217
2 skyrius. Gabus tarp brolių ir seserų	227
3 skyrius. Kaip „pasigaminti“ gabų vaiką?	234
4 skyrius. Tėvystės reikia mokytis	242
Pabaiga. Integracija ar įtrauktis?	247
Padėka	251
Pagrindiniai knygoje naudoti šaltiniai	253

3 skyrius. Gabus ar gerai besimokantis?

Kažkodėl esame įpratę eiti paprasčiausiu keliu nustatydami gabumus: jei vaikas gerai mokosi, laimi konkursus ar pirmąsias vietas olimpiadose, jis yra gabus. Bet ar tai patikimas kelias?

Gerai besimokantis nebūtinai yra gabus

Tyrimai rodo, kad aukštesni intelektiniai gebėjimai dažnai susiję su geresniais mokymosi rezultatais. Todėl natūralu tikėtis, kad intelektualiai gabus vaikas mokysis puikiai. Tačiau praktikoje tai ne visada pasitvirtina. Yra gerai besimokančių vaikų, kurių IQ testai nerodo pakankamai aukšto intelekto lygio, kad juos būtų galima priskirti gabiųjų grupei. Tokį vaiką netikslu vadinti gabiu. Priešingai, pasitaiko gabių vaikų, kurių intelektas labai aukštas, bet mokymosi rezultatai žemi. Tai reiškia, kad dalis gabių vaikų nerealizuoja savo potencialo.

Gabumai ir pasiekimai: kaip atskirti?

Vien aukštų mokymosi rezultatų nepakanka, kad galėtume tvirtai teigti, jog vaikas yra gabus. Tačiau būtų klaidinga manyti, kad gerai besimokantieji negali būti gabūs. Tarp jų galime sutikti tiek išskirtinių, tiek aukštesnių už vidutinius, tiek ir vidutinius gebėjimus turinčių vaikų.

Bendrojo ugdymo programos bent jau teoriškai kuriamos taip, kad atitiktų daugumos vaikų ugdymosi poreikius. Todėl vidutinių gebėjimų, tačiau motyvuotas, pareigingas, aktyviai į mokyklines veiklas įsitraukiantis ir darbštus mokinys dažniausiai geba įveikti visus tokių programų keliamus reikalavimus. Tokie mokiniai gali mokytis labai gerai – net dešimtukais – ir patirti sėkmę, kuri atitinka jų gebėjimų lygį. Tokiu atveju už vaiko ugdymą atsakingų suaugusiųjų pagrindinis tikslas jau pasiektas: vaiko gebėjimai realizuojami, jis patiria sėkmę, jaučiasi save išpildantis ir, tikėtina, laimingas.

Tačiau kas nutiktų, jei klaidingai manytume, kad šie mokiniai geba daugiau, nei iš jų reikalaujama, ir padidintume jiems ugdymo krūvį ar reikalavimų lygį? Atsakymas kelia nerimą. Šie mokiniai gali paprasčiausiai perdegti. Jie jau ir taip daro viską, ką gali. Susidūrę su dar didesniu krūviu ar sudėtingesnėmis užduotimis, jie ilgainiui gali išsekti ir emociškai, ir fiziškai, o galiausiai – patirti nesėkmę.

Didesni reikalavimai gali būti naudingi tik tiems vaikams, kurių gebėjimų lygis iš tikrųjų yra aukštesnis nei daugumos bendraamžių, kitaip tariant, gabiems vaikams. Todėl svarbu žinoti, ar gerai besimokančio vaiko pasiekimai atspindi visą jo gabumų potencialą. Jei ne, tokiems mokiniams iššūkiai turi būti keliami ne kiekybiškai, ne didinant užduočių skaičių, o kokybiškai – didinant jų sudėtingumą. Taip mokymasis išlieka prasmingas ir motyvuojantis, o mokinys turi galimybę augti ir tobulėti neperžengdamas savo galimybių ribų.

Nereikia šturmuoti neįveikiamų viršūnių

Visada prasminga turėti aiškų tikslą – savo kalną, į kurį norime įkopti. Tikslas ir pastangos jam pasiekti paprastai duoda rezultatų. Tačiau ar visada?

Iš pirmo žvilgsnio gali atrodyti, kad mokydamasis tarp gabių mokinių, konkurencingoje, aukštesnius reikalavimus keliančioje aplinkoje vaikas būtinai tobulės ir pasieks daugiau, nes turės į ką lygiuotis. Tačiau ne visuomet tai veikia teigiamai. Jei iš vidutinių gebėjimų vaiko imsime reikalauti tiek, kiek iš itin gabaus, tikėtina, jam ne padėsime, o pakenksime.

Kai vidutinių gebėjimų vaikui leidžiame lankyti programą, skirtą gerokai gabesniems, rizikuojame ne tik jo mokymosi motyvacija, bet ir fizine bei emocine sveikata. Kad ir kiek jis stengtųsi, per aukšto kalno viršūnės gali nepasiekti, o tai reiškia, kad nepatirs sėkmės jausmo. Matydami, kad pastangos neduoda rezultatų, vaikai praranda susidomėjimą, jų motyvacija silpsta, o kartu pradeda kristi ir mokymosi pasiekimai. Taip vietoj lauktos pažangos galime pamatyti regresą.

Įsivaizduokime, kad vaikas vis dėlto nepraranda motyvacijos ir nusprendžia stengtis dar labiau. Tačiau kieno sąskaita? Dažniausiai kitų savo poreikių. Vieni papildomo laiko ieško trumpindami valgymo, poilsio ar miego laiką, taip prie mokymosi keliamos įtampos prisideda fizinis pervargimas. Nors vaikų pervargimas Lietuvoje dar nėra plačiai tyrinėtąs, akivaizdu, kad nemiga ir nuovargis neigiamai veikia jų sveikatą.

Kiti vaikai atsisako laisvalaikio, draugų, šeimos savaitgalių – viso to, kas formuoja socialinius įgūdžius, ryšius ir bendrumo jausmą. Tokie sprendimai ypač pavojingi paauglystėje,

kai draugystės ir tapatumo paieškos tampa esminiais psichologiniais poreikiais. Neturėdamas pomėgių, artimų santykių, paauglys nebeturi galimybės pažinti save ir lavinti socialinius gebėjimus. Linksmas, savimi pasitikintis vaikas pamažu gali tapti vienišas, uždaras, liūdnas.

Visa tai ima trukdyti formuotis asmens tapatumui. Kad išlaikytų pozityvų savęs vaizdą, bet negebėdamas atitikti aplinkos lūkesčių, vaikas gali griebtis nesąžiningų būdų: apgaudinėti, kopijuoti, meluoti. Kiekviena klaida jam tampa ne galimybe pasimokyti, o pralaimėjimu, kuris skatina vengti rizikos, bandymų ir kūrybiškumo. Gali formuotis gynybinės reakcijos – nuolatinis kitų kaltinimas arba nepasitikėjimas savimi ir bejėgiškumo jausmas.

Kartais net labai gerai besimokantys, bet pervargę paaugliai susiduria su psichikos sveikatos sunkumais – ima save žaloti ar net bando žudyti. Deja, kai kurie tai padaro.

Dirbdama psichologijos mokytoja vienoje gimnazijoje, kur mokėsi aukštus pasiekimus turintys vaikai, buvau supažindinta su mokyklos bendruomenę sukrėtusia istorija – vieno mokinio savižudybe. Jie įtarė, kad viena iš priežasčių galėjo būti būtent aukšti reikalavimai ir konkurencinga aplinka. Šis įtarimas nėra iš piršto laužtas – akademiniai sunkumai gali būti vienas iš savižudybės rizikos veiksnių.

Nuo pervargimo neapsaugotas niekas – net ir gabiausieji. Nors aukštas intelektas suteikia daugiau galimybių išspręsti sudėtingas problemas ir lengviau susidoroti su stresu, tai nereiškia, kad rizikos nėra. Net ir itin gabūs vaikai, ypač tie, kurie sau kelia labai aukštus standartus, gali pasiekti savo galimybių ribas.

Todėl ir gabiems, ir vidutinių gebėjimų vaikams būtinas balansas: jų galimybes atitinkantis iššūkis turi būti derinamas su pakankamu poilsiu, santykiais su draugais, savęs pažinimu ir rūpesčiu savo psichologine gerove.

Pažymiai – vienodi, bet gebėjimai – skirtingi

Yra dar viena priežastis, kodėl mokymosi pasiekimai, ypač pažymiai, nėra patikimas būdas vaiko gabumams nustatyti. Pažymiai, nors ir yra pagrindinė mokymosi rezultatų išraiška, atlieka daug skirtingų funkcijų.

Svarbiausia jų – vertinamoji: pažymiu įvertinamas mokinio žinių, gebėjimų bei įgūdžių lygis ir jų kaita (pažanga). Vadinasi, pažymys atspindi ne tik tai, kiek vaikas šiuo metu moka, bet ir tai, kiek jis patobulėjo per tam tikrą laiką.

Pažymiai nėra tinkamas matas gabumams nustatyti, kartais jie gali rodyti tik asmeninę vaiko pažangą ir bandymą jį motyvuoti dar labiau pasistengti. Pažymiai gali nepakankamai įvertinti arba pervertinti vaiko gabumus.

Pavyzdžiui, jei vakar mokinys diktante padarė dvidešimt klaidų, o šiandien – tik penkias, mokytojas gali skirti dešimtuką už pastangas, tačiau tai nereiškia, kad kitas mokinys, padaręs tas pačias penkias klaidas, taip pat gaus aukščiausią

įvertinimą – jei jo lygis nesikeitė, pažymys gali būti kitoks. Taip pažymys kartais tampa priemone motyvuoti, paskatinti vaiką ir parodyti, kad jo pastangos vertinamos.

Taigi, pažymys gali rodyti ne tiek faktinį žinių lygį, kiek pedagoginę intenciją – paskatinti, padrašinti, motyvuoti. Dėl to jis tampa santykinis ir ne visada tiksliai atspindi realų gebėjimų lygį.

Vertinimą lemia ne tik objektyvūs kriterijai, bet ir subjektyvūs veiksniai. Pažymys gali priklausyti nuo mokytojo santykio su mokiniu, išankstinių lūkesčių ar net nesąmoningų šališkumų – pavyzdžiui, dėl įsitikinimų ar mokinio elgesio. Todėl kartais jis gali būti ir per aukštas, ir per žemas lyginant su realiu mokymosi lygiu.

Paradoksalu, bet net tada, kai mokytojas vertina objektyviai – pagal aiškius kriterijus ir tik tai, ką mokinys pademonstravo čia ir dabar, – pažymys vis tiek nebūtinai atskleidžia vaiko gabumus. Juk jis neparodo, kokiomis sąlygomis pasiektas rezultatas, kiek pastangų pareikalavo ir kokią potencialą vaikas turi ilguoju laikotarpiu.

Pasiklauskite dviejų abiturientų istorijų ir pabandykite nuspręsti patys.

Dviejų abiturientų egzaminų sesija

Du jaunuoliai baigiamuosius egzaminus išlaikė puikiais rezultatais – abu tapo šimtukininkais. Tačiau jų keliai iki šių pasiekimų buvo labai skirtingi.

Pirmojo vaiko šeima mokymąsi laiko aukščiausia vertybe. Tėvai tikisi, kad sūnus pasieks maksimalų, jo intelekto potencialą atspindintį rezultatą – šimtą balų. Tam namuose sudarytos

idealios sąlygos: vaikas laikinai atleidžiamas nuo kitų pareigų, jis gali sutelkti visas jėgas į pasirengimą egzaminams. Jis gerai išsimiega, laiku ir kokybiškai pavalgo, ramiai mokosi savo kambaryje, o šeimos nariai, norėdami jo netrikdyti, vaikšto ant pirštų galiukų. Visa šeima džiaugiasi sūnaus pasiekimais.

*Pažymys nebūtinai atskleidžia vaiko gabumus.
Juk jis neparodo, kokiomis sąlygomis pasiektas
rezultatas.*

Kito vaiko šeima – stambūs ūkininkai. Pavasaris jiems – ne tik egzaminų metas, bet ir intensyvus darbo sezonas: bulvių sodinimas, gyvulių, kurių pilni tvartai, priežiūra. Todėl šioje šeimoje sūnaus mokymasis nėra vienintelis prioritetas. Jis, vyriausias iš penkių vaikų, turi dalyvauti kasdieniuose šeimos darbuose: po pamokų parvesti jaunesniąją sesę iš darželio, pašildyti maistą, pasirūpinti, kad visi vaikai pavalgytų, atlikti kitus namų ruošos darbus. Ruoštis egzaminams jis gali tik vakarais, o tuo metu namuose jau būna triukšminga – jaunesni broliai ir seserys negali būti verčiami tylėti. Tėvai, dirbdami nuo ryto iki vakaro, neturi galimybės užtikrinti idealių sąlygų: niekas jam neatneša karštos sriubos ar šokolado. Nepaisant to, šis jaunuolis taip pat pasiekia aukščiausią rezultatą ir gauna šimtukus.

Nors abiejų vaikų pasiekimai per egzaminus yra vieno di, jų keliai ir aplinkybės – labai skirtingi. Ar remdamiesi tik

pasiekimų lygiu galime teigti, kad jaunuoliai vienodai gabūs? Kas nutiktų, jeigu juos sukeistume vietomis? Kaip pasikeistų jų rezultatai?

Kalba vaikai

Ramunė (8 m.)

– Mama, ateik padėt, tu čia tikrai žinosi, – šaukia iš savo kambario, spręsdama *Olympio* užduotis.

Ateinu.

– Peržiūrėk, ar gerai, čia juk iš tavo laikų.

Ekrane matau klausimą: „Pažymėkite, koks apavas avėtas senovėje: a) vyžos; b) naginės; c) klumpės.

Tadas (4 m.)

– Kai aš užaugsiu, mes išsiskirsime.

– O kur tu eisi?

– Į savo namą.

– Ką ten veiksi?

– Gyvensiu.

– Su kuo ten gyvensi?

– Pasiimsiu sesę, brolių, dar tave. Visi gyvensime pas mane namuose.

– Pala pala, tai mes neišsiskirsime? Vėl būsim kartu?

– Tai aišku, mama, pajuokavau. Gal tu bajerių ne-supranti?